

A magyar felsőoktatás útkeresései – Heidegger parafrázis

(*Bevezetés*) Martin Heidegger 1933. május 27-én a Freiburgi Egyetemen rektori székfoglaló előadását tartotta A német egyetem önmegnyilatkozása címmel. A nyugati civilizáció válságos évtizedei, s a válságra adott – utólag pontosan megítélhető – társadalmi válaszok formálják azt a korszellemet, amelyben a kor, pontosabban korunk egyik legnagyobb, ha nem a legnagyobb gondolkodója szerepet vállal, s bőségesen megnyilatkozik. Van-e a XXI. század magyar felsőoktatásában közvetlenül érintettek számára (oktatók, hallgatók, vezetők) üzenete a székfoglaló előadásnak? A válasz: igen, van; a gondolatok eredetisége, időszerűsége meg- és átgondolásra érdemes még akkor is, ha csak morzsákat tudunk lehetőségeink közepette felszínre hozni.¹

A XX. század húszas-harmincas éveit a nyugati civilizáció válságos évtizedeit jelentették; az I. világháborút követő békediktátum nem hogy feloldotta volna a világgazdaság és -politika feszültségeit, hanem még erősítette is ezeket. Ezen a talajon indultak útjukra azok az eszmék (bolsevizmus, fasizmus), amelyek a tömegek számára, s – kár volna tagadni – az intellektüelek egy jelentős rétegének kiutat ígértek a kilátástalanságból (munkanélküliség, szegénység, társadalmi zűrzavar stb.). A kulturális és civilizációs feszültségek különösen erőteljes kulminációs pontja Németország volt; 22 párt civakodása, az egzisztenciális ellehetetlenülés totális réme kitermelte a társadalom minden rétegében az igényt a konszolidálásra, a megújulásra. Ez a korszellem magával ragadta a munkásokat éppen úgy, ahogy az egyetemi tanárok döntő részét. Martin Heidegger a korszak egyik legjelentősebb filozófusa is ezt az utat járta. Nem volt ez másként a bolsevizmus térhódításának országaiban sem. A történelem fintora, hogy az utóbbi a II. világháború egyik győzteseként még hosszú évtizedeken át – pontosabban a mai napig – ott bujkál a kelet-európai akadémiák és egyetemek legmagasabb tisztségviselőinek gondolkodásában éppen úgy, mint a „posztmodernkedő” nyugati egyetemek professzorainak írásaiban. Az emberáldozatokban „kisebb teljesítményt” felmutató szörnyszülőttre nem ez a sors várt. A francia, az angol, az amerikai bosszúállás szülte „náciitanítás” következetes munkát végzett; s ez nem annyira a múltnak, mint inkább a jövőnek volt címezve, egy kellemetlen riválisnak. A következmények beláthatatlanok: a német szellemi élet és Németország gazdasági teljesítménye közötti szakadék következménye, hogy a német társadalom képzetelenné vált képességéhez méltó önazonosság felmutatására. A német szellemi és kulturális élet tévelygése, erőtlensége a világkultúra, de különösen Európa nagy vesztesége.

Heideggert a Freiburgi Egyetemen 1933. április 21-én rektorrá választják, 1933. május 3-án belép a Nemzetiszocialista Német Munkáspártba, alig telik el tíz hónap, s Heidegger 1934 februárjában lemond tisztségéről, s kilép a pártból. A totalitárius rendszerek „élcsoportába” való nem-belépés vagy a belépés, majd kilépés eseteiről hiteles, pontos ismeretei, élményei lehetnek az ötven év feletti magyar polgároknak is, így talán nem kell bizonyítani, hogy mit jelentett Heidegger politikai megítélésében a tíz hónapos rektori szerepvállalás. Vajon ki vállalt nagyobb kockázatot, a „nem-belépő” lojális, vagy a belépő, majd kilépő inlojális? Magunk részéről ezzel a kérdéssel eldöntöttnek tekintjük azt az erőltetett vitát, amit az utókor ötlettelen, íráskényszer alatt álló áltudósai, a szellemi élet prostitúáltjai arról folytatnak, hogy náci volt-e Heidegger?²

A továbbiakban arra a kérdésre összpontosítunk, hogy milyen tanulságokat hordoznak a későújkor legnagyobb filozófusának rektori székfoglalójában megfogalmazott gondolatjai? A kérdés időszerűségét egyrészt az adja, hogy egy zseniális gondolkodó véleménye az egyetem, a tudomány feladatáról mértékadó lehet napjainkban is, másrészt a XX. század eleji válság – a kb. 100 éves emberitöke-állomány ciklusa fényében – megidézése megfontolásra érdemes tanulságokat ígér. A dolgozat vége felől elmondható, hogy mindkét szempont megalapozottnak tekinthető.

(Miről lesz szó?) „A német egyetem önmegnyilatkozása”⁷³ című előadás felépítése szigorú logikát követ. Parafrázisunk nem pusztán rekonstrukció, illetve értelmezési kísérlet, hanem mindvégig aktualizálunk, s a magyar egyetem „önmegnyilatkozásának” lehetőségét szembesítjük a felvetődő gondolatokkal.

Heidegger első állításai – természetesen a heideggeri szövegek esetében minden „állítás” feltárást követel, a gondolatok kiaknázásának lehetőségét, a ki nem meríthetőség mellett – az egyetemi polgárok köteletségére vonatkoznak, s innen egyenes út vezet az egyetemi öngazgatás kérdéséhez. Ezen a ponton bevonjuk, mert termékenyítőnek látjuk H. E. Daly „társadalmi célok és eszközök spektruma” rendezőelvét, amely az egyetemi fakultások és feladatok logikus szerkezetét hordozza. A rendezőelv alkalmazása segít a heideggeri terminológia megnyitására. „Egyes mondatai a gondolati összefüggésből kiszakítva a legnagyobb mértékben idegenszerűnek tűnnek, és szinte zavaróan hatnak akkor is, ha egyébként egyetlen »idegen szó« sincs bennük. Pusztán modorosságról van szó? Az új dolgok kimondására vállalkozó gondolkodók hajdanán új nyelvet teremtettek, éppen vállalkozásuk sikere érdekében. Heidegger önkényes szóalkotásai nem annyira új szavak képzését jelenti, mint inkább meglévő szavak újrafelfedezését: nála gyakran egy-egy régi, elkopott szó újszerű, az adott gondolati összefüggésből érthető, hirtelen felvilágító jelentést kap.”⁷⁴ A társadalmi célok és eszközök hordozta tudományok megalapozzák a heideggeri építkezés következő lépését: a tudomány lényegére irányuló közelítést, innen adódik a csodált kezdetekhez, a görög tudomány születéséhez való visszalépés, majd feltehetjük a kérdést: beszélhetünk-e tudományról a görögök után? S ha igen – ezt az utat követjük – mit kellene kérdeznie a tudománynak? Már a kiindulás (az egyetem feladata) a „történelem menetébe” helyezi a „népszellem” kérdését, itt szükségesnek érezzük, hogy a világosabb megértés érdekében „fussunk” néhány hermeneutikai kört, ugyanígy a diákság szellemi világa körül. Távolságtartóan, de az aktualizálás lehetősége mellett nem fogunk elmenni, s végül, a heideggeri utalások arra készítetnek bennünket, hogy a heideggeri értelemben vett autentikus tudomány redivivuszának időigényéről és az oktatók szellemi világáról is szóljunk.

(Az egyetemi polgárok kötelessége) Az oktatók, a hallgatók és a vezetők kötelessége a német (a magyar) egyetem lényegében gyökerezik, a lényegéből táplálkozik és a lényegével a jövőt orientálja. (A heideggeri szövegekben szereplő német „szó” felcserélése magyarra valójában a dolgozat egyik alapgondolata; vajon a helyettesítéssel a szövegkörnyezet, az intellektuális tartalom, a nívó hely áll-e önmagáért, megőrzi-e autenticitását?) A magyar egyetem lényege abban nyilvánul meg, hogy a magyar „nép sorsát saját történelmének menetébe kényszeríti.”⁷⁵ A magyar történelem menetének értelmezése párját ritkító vonást mutat, így nem mehetünk el mellette szó nélkül. A Szent István utáni német befolyás alatti kereszténység, a Habsburg, majd ismét a német érdekek mentén a „magyaroknak írt” történelem, kivált őstörténelem a mai napig uralja az akadémiai álláspontot, nevezetesen: a magyar nép üldözött sztyepppei nomád hordaként a IX–X. században foglalja el a Kárpát-

medencét, magával hozva finn-ugor nyelvét stb.⁶ A magyar őstörténet autentikus kutatói az akadémiai doktorok tényanyagaival egyenértékű, számos vonatkozásban (régészeti, antropológiai, genetikai, nyelvi (népmesei), népzenei, művelődéstörténeti stb.) meggyőző forrásokra alapozva tárnak fel egy gazdag ázsiai, illetve kárpát-medencei őstörténelmet.⁷ A birodalmi függés kora (Mátyás király halálától napjainkig)⁸ a magyar nép mindennapi történelme és a birodalmak szolgálatában álló történelemírás közé meglehetősen torzító prizmákat rakott és rak. A skizofréniától való megszabadulás harcát az utóbbi évtizedekben kezdte meg a magyarság, kevésbé a tudományhatalmi pozíciókat uraló magyar tudományos élet. S valóban – kérdezhetjük Heidegger után –, tud-e a magyar egyetem erről a feladatról? Tud-e arról, hogy létezése attól függ, hogy a magyar nép sorsát autentikus történelmének folyása alá tudja-e kényszeríteni. Meghatározza-e ittlétünket ez a tudás?⁹ A válasz: igen, ha akarjuk. Hol és miért képződhet ez az akarat? Az egyetem már a kezdeti időkben harcot vívott autonómiájáért. Korunk magyar egyeteme is igényt tart arra, hogy lényegi kérdésekben önön maga formálja céljait, módszereit, eszközeit, szervezeti rendszerét, fakultás- és szakszerkezetét.

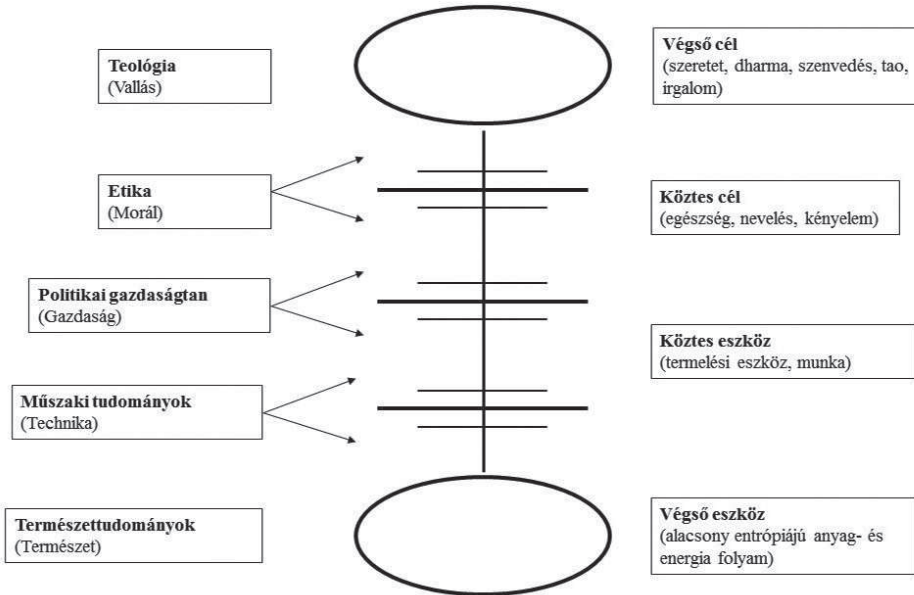
(Az öngazgató egyetem) Nyers, de megfontolásra érdemes ökonomizmussal áthatott szemléleti bázison akár felvethető a kérdés: csakugyan megilleti az egyetemi polgárokat (itt az oktatókra gondolunk) társadalmi teljesítményük után az öngazgatás adta szabadság s a relatíve értelmezett anyagi jólét? Napjaink egyetemi oktatójának évente 28 alkalommal heti 8 – 20 órátartási kötelezettsége van, s néhány alkalommal kell kötelezően megjelenni egy-egy rendezvényen, tehát időszabadsága látványosan kimutatható. Az átlagoktató (egyetemi adjunktus, docens) a magyar átlagjövedelem felett díjazott. Tisztában vagyunk, hogy a fenti átlagadatok a valóságot torzan tükrözik. Ígéretesebb ezért a minőség felől közelíteni: az egyetemi tanárok produktói (képzett szakemberek, publikációk, innovációk) valóban olyan minőséget képviselnek, hogy ezért „jár” az öngazgatás? A kérdésre ezúttal nem adunk választ.¹⁰ Nézzük inkább Heidegger közelítését: ha az egyetemi közösség erkölcsileg felnő ahhoz a feladathoz, hogy a német/magyar stb. egyetem lényegét méltóan érvényesíti, hogy az „adott nép sorsát saját történelmének menetébe” kényszeríteni tudja, akkor társadalmi „haszna” mellett eltörlül „eltartottsága” költsége, ekkor az öngazgatásra valóban jogosult az egyetem.

Az öngazgatás lényege tehát, hogy az érintett polgárok önmaguk adják önmaguknak a célokat, eszközöket, módszereket. S ezt úgy kell adniuk, hogy azok legyenek, amiknek lenniük kell, s mindezt az oktatók és a diákok közössége „öneszmélés” révén érhetik el. Az öneszmélés a múlt, a jelen és a jövő idősíkjain egyaránt be kell, hogy következzen. „Az ittlét saját gondozásának jelenésében is a teljes idő, ám olyan módon, hogy a jövőtől nem tud szabadulni. A jövő most az a valami, amin a gond csüng...”¹¹ Ha az öngazgatás adta lehetőséggel, felelősséggel élnek az egyetemi polgárok, akkor egyetlen gondjuk a társadalmi célok és eszközök spektruma adta bázison a gondolkodás, a tudományok művelése. Lásd az 1. ábrát!

(A társadalmi célok és eszközök spektruma) A spektrum jellemzői: a létezők teljességét lefedik a szellem-, a társadalom-, a műszaki és természettudományok, mint ahogy a nehezen besorolható matematika és filozófia (metafizika) is elhelyezhető az intenzitási egyenesen. Az ábrán a „puha” és „kemény” módszerekkel élő, középponti helyet elfoglaló politikai gazdaságtan (közgazdaságtan) alatt a jellemzően egzakt módszereket használó tudományok sorakoznak, ad abszurdum matematikával befejezve, mint ahogy a politikai gazdaságtantól felfelé haladva jellemzően egyre „puhább” módszerekkel írhatók le a tár-

sadalom, illetve szellemtudományok, ad abszurdum a teológia, illetve a metafizika. „A” tudomány fakultásai a létezők teljes világát lefedik. Az egyes diszciplínákra és tárgyukra (a létezők bizonyos szegmenseire) ugyan állandó strukturális átrendeződés jellemző, de a nyugati (értsd: görög) öneszmélés óta a spektrum váza stabilnak mondható.

Érdemes felhívni a figyelmet a spektrum jobb oldalára, ahol a társadalmi célok és eszközök rendje az evidencia szintjén belátható. A végső emberi célok mögött tehát a vallások, illetve a teológia áll – mutatis mutandis. A „közbülső célok” valójában ekkor

1. ábra: A társadalmi célok és eszközök spektruma¹²

eszköz szerepben vannak, mint ahogy az egészségről, nevelésről, kényelemről „gondoskodó” létsíkok, illetve a mögöttük álló diszciplínák is. Ha a „közbülső célok” valóban célok, akkor a közbülső eszközök valóban eszközök, viszont, ha a közbülső eszközök célok, akkor a spektrum utolsóként feltüntetett eszköze a föld, a természet, ad abszurdum a „mindent teremtő” alacsony entrópiájú energiafolyam, a Nap. A cél-eszköz, cél-eszköz... spektrum „a” tudomány terepe, az egyetem gondozásának tárgya; itt kell minden nemzet szellemi elitjének a nép „sorsát saját történelmének menetébe kényszeríteni”. Vajon a magyar tudománytörténet tartalommal tudja-e tölteni ezt a spektrumot?¹³ A magyar szentek, teológusok, filozófusok, esztéták, művészek, jeles pedagógusok, pszichológusok, jogászok, történészek, politikai gondolkodók, szellemi örökséget hagyó politikusok, hadvezérek, közigazdászok, mérnökök, természettudósok, matematikusok (a társadalmi célok és eszközök spektrumát követték – lásd 1. ábra!) elegendő számban és minőségben teremtettek-e a magyar és az egyetemes kultúrának annyi tudományos és kulturális

mémet,¹⁴ amely kielégíti a heideggeri tudomány lényegét? A jövőt hordozó tudományoknak és a magyar sorsnak együttesen kell hatalomra jutni. Ez csak úgy lehetséges – követjük Heidegger előadását –, ha a tudomány lényege érvényre jut, s a magyar sors mellett a magyar tudomány kiáll. Itt nem a politikailag lejáratott vagy félreértett nacionalizmusról van szó, hanem a tudomány lényegének (centrumának) közelítéséről, s ráadásul ezt várja el tőlünk minden nemzet. Itt a tudomány centrumában álló nemzeti-történelmi szellem a világgkultúra mémje, ontológiai fundamentuma.

(A tudomány lényege) A tudomány rendeltetése, feladata, sőt létezése is felvethető kérdés. Nincs szó szükségszerűségről. S. A. Kierkegaard írja: „Minden, ami keletkezik, éppen keletkezése révén bizonyítja, hogy nem szükségszerű, mert a szükségszerű az egyetlen, ami nem keletkezik, a szükségszerű van.”¹⁵ Heidegger rektori beszédében drámaian vetődik fel a kérdés: a nyugati civilizáció elerőtlenedése – s ez napjainkban is napirenden van – az összeomlás rémét idézi, s ez egyben a tudomány végét is jelentheti, elvégre a tudomány nem szükségszerű, merőben történelmi képződmény.¹⁶ Heidegger szerint a mai tudományt (értsd: 1930-as évek) jellemzi, hogy önálló és előfeltétel-mentes. Az utóbbi jelentése: nem lehet nemzetellenes, hatalom-, profit- és hiúságfüggő. Ez utóbbi megfontolások könnyen beazonosíthatók a XXI. század magyar, s természetesen nemcsak magyar tudományos, pontosabban tudományipari életében. Ha a tudománynak létezni kell, s meg kíván felelni lényegének, akkor „számunkra és általunk” kell léteznie. A tudomány lényegének megragadásakor döntő kérdés: „létezzék-e a tudomány továbbra is számunkra, avagy engedjük-e gyors vég felé sodródni?” A létezés feltétele – adja meg a választ Heidegger –, „ha ismét szellemi-történelmi ittlétünk kezdetének hatalma alá helyezük magunkat. Ez a kezdet a görög filozófia feltörése [Aufbruch]”.¹⁷ Vegyük észre, Heidegger a tudományt a filozófiában gyökerezteti. Az égei-tengeri csoda, hogy a görög nép nyelvével, népi-törzsi alapállásából néhány száz év alatt képessé tette önmagát, hogy szembesüljön a létezők egészével (mondhatnánk: a társadalmi célok és eszközök spektrumával), s ezt az egészet elkezdte kikérdezni, megragadni. A filozófiához (filozófiai antropológia, gnoszeológia, ontológia, etika, axiológia) kötődést még egyszer hangsúlyoznánk. „Minden tudomány filozófia, akár tudja, akár nem, akár akarja, akár nem.”¹⁸ A létezők kikérdezésének alapállásáról a görögök tudták: „A tudás azonban sokkal erőtlenebb, mint a szükségszerűség.”¹⁹ S ezt még a pozitívizmussal átítatott XX. századi ismeretelmélet is kénytelen elismerni. A mai napig érvényes K. Gödel 1931-ben felállított tétele: „egy elegendően gazdag ellentmondásmentes logikai rendszerben mindig található olyan állítás, melynek igazsága az adott rendszeren belül nem dönthető el. Ez a fizika nyelvére lefordítva annyit jelent, hogy még egy adott modell keretén belül történő leírás sem biztosít arról, hogy minden kérdésre egyértelmű választ tudunk kapni.”²⁰ A karteziánusi fordulat útjára indította, a felvilágosodás szelleme szülte pozitívizmus általánossá tette a tudomány mindenhatóságát, így Gödel tétele, nem is beszélve a görögök figyelmeztetéséről valójában zárójelbe került. Mennyire más lenne a világ szellemi, pszichés, szociális állapota, s természeti környezete, ha a kor tudományiparosai megértenék a görög tudás lényegét, nevezetesen: az ismeretlen világok csak akkor mutatják meg magukat, csak akkor lépnek elő rejtekükből, ha a tudós és a tudás a „legszilárdabb makacssággal kiáll” kutatása tárgyának kikérdezésekor, feltárásakor, magyarázatakor, ugyanekkor a tudós és a tudás tudja, hogy megismerési törekvésében biztosan veszteni fog, mert a Sors mindig erősebb, mint a Tudás. A görög tudomány lényege – s ezen mit sem változtatott az eltelt 2000-2500 év – az a teoretikus beállítottság, amely a népi-szellemi ittlétben horgonyozza le szemlélődését, s szemlélődésének tárgyához a tárgy kívánalmi szerint viszonyul (az emberi

psziché, a társadalom és a természet harmóniája tételezett, a tárgyat megsemmisítő analitika a helyén kezelendő). Lényegi üzenetet hordozó példázatunk: el lehet mondani számos dolgot, s talán a lényegét is a tintahalak magatartásáról, ha holisztikusan közelítünk, ha nem vágjuk fel a hasukat, s nem tesszük mikroszkóp alá. Parmenidész ugyan utat nyitott a „szemlélődés önmagáért”, álobjektív megismerésnek is, de Platón és Arisztotelész árnyékában maradt.²¹

(Mi történt a görögök után?) Heidegger szerint már Platónnal és Arisztotelésszel elkezdődik az alétheiától (el-nem-rejtettséggel, igazsággal) való elszakadás. A kereszténység már távol került az eredeti metafizikai alapállástól. „A tudás, a tudat már itt is egyértelműen előtérbe lép. Itt azonban még a tudás, a tudat Isten adománya.” ...” Ebben a korszakban, ha a lét feledésbe merült is, az ember még szerény kell legyen, hiszen tudás és tudat még valami magasabb rendűnek vannak alárendelve.”²² Aquinói Szent Tamás után (XIII. sz.) a tudásnak és a tudománynak meg volt a centruma. A reneszánsz tudott, tudatlan, akart, akaratlan szellemi vegy-konyháiban forrt ki a fordulat (R. Bacon, R. Descartes stb.), amely végül F. Nietzschében kulminált: „Isten maghalt?!²³ – kérdezte(?)/figyelmeztetett(!) a későbbiekben megbomlott elméjű filozófus. Az újkori tudomány matematikai-technikai alapon domináló szerephez került, s ezzel a létfelejtés kérdése a felvilágosodással nem pusztán a szellemi életet, de a tömegeket is megfertőzte; a nyugati ember elmerült az anyag magához húzó világába. Heidegger pontosan követte ezt a leépülő pályát, ezért tűnnek kérdései („Mit jelent az, hogy lenni!”) „Miért van egyáltalán létező és nem inkább a semmi?”) gyermekinek, valójában egy igazi újrakezdés reményéről van szó. Ezért tért vissza a kezdetekhez, a görögökhöz, ahol a tudomány centrumában a szellemi-népi ittlétet látta. S ez nem előfeltétel, hanem a reflektáló ember vonatkoztatási támpontállításának kísérlete. Most fogalmazhatjuk meg parafrázisunk legfőbb üzenetét, Heidegger rektori székfoglalójának „aprópénzre” váltását. A „szellemi-népi ittlét” valahányadik derivátumának, vagy – induktíve elindulva – nélkülözhetetlen alapállásnak (nem feltételnek) tekintjük, hogy minden tudomány, ha igényt akar tartani e gyűjtőfogalom oltalmára, csak akkor felel meg a tudományként értelmezhető ismeretek, kategóriák, tételek, törvények, igazság (el-nem-rejtettséggel) elvárásának, ha filozófiai antropológiailag, társadalomontológiailag, axiológiailag, gnoszeológiailag és nem utolsó sorban etikailag megfogalmazódnak azok a vonatkoztatási támpontok, amelyek a kutatás és tudás kiindulása, lefolyása és önmegnyilatkozása előtt/mögött/alatt/felett járnak. Ez az elvárás természetesen annak ismeretében fogalmazódik, hogy a Sors tágabb mint a Tudás, vagy másként: a támpontok (a derivátumok) sem függetleníthetők Gödel lehetetlenségi tételétől. A „szellemi-népi ittlét” nélküli, az isten-nélküli újkori tudomány az embert (Isten képmását) állította centrumba. A reneszánsz, a reformáció és a zsenik századának (XVII. sz.) próbálkozásai miközben akarva-akaratlanul a centrumot neutralizálták, formálisan fenntartották a vallás társadalmat összefogó abroncs-funkcióját. A felvilágosodás viszont befejezte ezt a félezer éves „küzdelmet”; „leverte” az abroncsot, s helyére a centrumát vesztett tudományt és művészeteket kívánta állítani. Az új abroncsok semmilyen összetartó szerepet nem képesek betölteni; a nyugati civilizáció és az általa megfertőzött világ alig kétszáz év alatt az elemi létfeltételeket számolta fel; a természet reprodukciós körei maholnap felmondják szolgálatukat, a társadalom kohéziója végzetesen elgyengült, strukturális rendje összezavarodott, az emberi psziché pedig a felbomlás előtti állapotába került. Korunk tudománya (lásd az 1. ábrát) már képtelen a cél-eszköz rendjét érvényesíteni. A különálló rekeszekbe és szakokba betokosodott tudomány a céltalan expanzió erejével bír – akár a „buta” rákos daganat, amely végül önmagát számolja fel –, s napirendre tűzte a Föld még el nem képzelhető kifosztását és az ember „idomítását” és „tenyésztését”.²⁴ A mai tudós – ha tudós – a

létezők világának üres közepéről tudva kérdez „emberi-történelmi ittlét minden, már ittlévő világformáló hatalmának gyümölcsözőségéből és áldásából” fakadó életre. (A tudós leggyakoribb változata a tudományiparos – a felvilágosodás tipikus terméke –, aki a létezők világának közepén a pénzt, az akadémiai grádics következő fokát, az újabb televíziós szereplést tartja. A továbbiakból kihagyjuk elemzéseinkből. Heidegger egy szót sem áldozott rá!)

(*Mit kell kérdeznie a tudománynak?*) Felvetődik a kérdés: a nyugati kultúra létfelejtő tudománya és szelleme után – a heideggeri fordulat révén – mit kell kérdeznie a tudománynak? Heidegger „programot” ad, egy rektortól ez el is várható. Címszavai (lásd az 1. táblázatot!) meglehetősen összhangban vannak a társadalmi célok és eszközök spektrumával (lásd az 1. ábrát!). A heideggeri program címszavai a lényegre irányulnak.

Természet	Nép	Költészet	Betegség	Jog
Történelem	Erkölc	Gondolkodás	Őrület	Gazdaság
Nyelv	Állam	Hit	Halál	Technika

1. táblázat: A heideggeri népi-szellemi centrumú tudomány irányultságának címszavai

Az 1. oszlopban a természet mögé a műszaki és természettudományok, a történelem mögé a társadalomtudományok, a nyelv mögé a szellemtudományok rendelhetők. A 2. oszlop címszavai közelebről a társadalomtudományok, a 3. oszlopban a szellemtudományok, a 4. oszlopban a természettudományok sorakoztathatók, s végül az 5. oszlop némi kiterjesztettebb értelmezés mellett integrálja a szellem (jog), a társadalom (gazdaság), a műszaki és természettudományokat (technika).

(*A népszellem világa*) A létezők világát lefedő diszciplínák egyenetlenségei, strukturális zavarai a „védtelen”, „kitartó” kérdező figyelmét az egészre irányítja, megteremtve ezzel a népi-történelmi ittlét szellemi világát, „e szellemi világ nem más, mint a nép földhöz és vérhez kötődő erői legmélyebb megőrzésének hatalma.”²⁵ A „földhöz” és a „vérhez” kötődés fundamentálonológiai vonatkoztatási pontok; a földművelő munka, az ősök háborús szenvedéseiben formálódó történelem nem pusztán fontos múlt, hanem az emberi kultúra jövője is. Heidegger V. van Gogh *Parasztcipők* (1886) című festményét elemezve írja: „Ahová a mű visszaáll és amit ezáltal megjeleníteni enged, földnek hívjuk. A föld: megjelenőn-elrejtő. A föld a semmire sem szoruló fáradhatatlan engedetlenség. A világban otthonának alapját a földre és a földbe helyezi a történelmi ember.”²⁶ A földhöz, a tradícióhoz kötött népszellem „nem a kultúra felépítménye”, „nem ismeretek tárháza”, hanem az „ittlét legbensőbb gerjedésének és további megrázkódtatásainak hatalma”,²⁷ a történelem „nagyság” és „bukás” melletti kihordója. Amikor a népszellem a történelemben a világ összes bizonytalanságával szemben harcra indul, akkor az egyetemnek, a tudománynak (oktatónak, hallgatónak, s kivált a vezetőknél) legelől kell járni. Ha az egyetem, a tudomány, a vezetés rendeltetésének és küldetésének meg akar felelni, akkor a legjobb oktatókat, hallgatókat kell maga mögé választani. Feltételezve az új hallgatói évfjártok alkotó „kedélyét”. Óhatatlanul felvetődik a kérdés: milyen kedéllyel lépnek be a magyar egyetemek világába az újabb és újabb évfolyamok?

(*A hallgatók szellemi világa*) Már báró Eötvös Lóránd így kesergett: „lehetséges-e tudományosan kiképezni oly fiatalságot, melynek nagy rész meg sem jelent” az előadásokon?²⁸ Jó száz évvel később helyzetkép a szocializmus örökségéről 1992-ből: „Márpedig ezrével diplomáznak olyan hallgatók, akik egyetlen klasszikus művet (szakmai, filozófiai, szépirodalmi) nem olvastak tanulmányaik során, sőt egyetlen valódi kulturális élményben sem volt részük; a félévenkénti vizsgák inkább a megalázást, az önbecsapást szolgálják és nem a közös célt a tudást; a hallgatók tömeges neurózisáról, igénytelenségéről, idült alkoholizmusáról, rendszeretlen életéről, az elégtelen táplálkozásról, a testedzés hiányáról nem szól senki. A helyesen írni nem tudó, akadozva olvasó, törtekkkel, logaritmusokkal boldogulni nem bíró, fogalmazási és közlési zavarokkal küszködő hallgatók köre egyre tágabb.”²⁹ S végül essen szó az Amerikai Egyesült Államokból érkező oktatási „vírusról”, a „grading on the curve” (osztályozás a vonal alatt) jelenségről. „A »grading on the curve« a minden tekintetben olcsóvá tett tömegoktatásba beözönlő igénytelen tömegek osztályozási módszere. A valamely tananyag szempontjából minden etikailag elfogadható norma alá került szerencsétlen tömegek kényszer szülte kezelési módja, csillapítója és boldogítója, hogy kapaszkodókra leljenek egy rajtuk messze kívül zajló folyamat, az értelmiségivé válás perifériáin.”³⁰ A „vonal alatti osztályozás” eszköz és módszer a functionally illiterate (gyakorlatilag analfabéta) érettségizettek sikeres diplomához juttatásához. A vírus természetesen Magyarországra is megérkezett.

A nyugati egyetemi ifjúság „kedélyének” változását talán jól leírja a három megidézett munka. Ha eltekintünk a tanári elfogultságoktól, s ha figyelembe vesszük, hogy nemzetként is változó a kedély állapota, akkor sem kapunk vigasztaló képet.

Térjünk vissza a magyar felsőfokú képzésbe beáramló hallgatók „kedélyéhez”. A tradicionális népszellem – a trianoni nép- és nemzettranszírozás figyelembevételével – kontinuitása veszélybe került:

- Az eltökéltség romokban.
- Az értékorientáltság kételyek között.
- A néphez, a földhöz kötöttség értelmezhetlenné vált.
- A hallgatói ifjúság önmaga számára törvényt alkotni képtelen.
- Nyitott a „grading on the curve” kínálta alászállásra.
- S a legnagyobb veszély: érzelmi fagyhalál környékezi.

S mit ajánlott Heidegger rektor úr 1933-ban a káoszban szocializálódott német egyetemi ifjúságnak, hogy a középiskolából hozott kedélyét a felsőfokú képzés a népszellem javára építhesse?

1. Munkaszolgálatot, hogy a közösségi kötődést tevékenyen ápolhassák.
2. Honvédelmet, hogy a nemzetek tiszteletét kivívhassák.
3. Tudásszolgálatot, hogy a „német nép sorsát saját történelmének menetébe kényszerítsék”.

Távol áll tőlünk, hogy az útókor értelmezési ferdítéseinek hatása alatt cinizmusba hajoljunk. Itt inkább arra hívnánk fel a figyelmet, hogy Heidegger Platón szellemét idézi meg, tehát a maga útját járja, s nem holmi aktuális politikai elvárást teljesít. A magukat Heideggerrel azonos kvalitásnak gondoló szerzők – például P. Bourdieu – egyenesen Heidegger politikai ontológiájáról beszél, ahol a heideggeri szövegeket pusztán kettősbeszédként interpretálja.³¹ Az önkényes értelmezőket nem zavarják a tények, nem képesek arra, hogy némi nyitottságot mutassanak a heideggeri szövegek olvasásakor, s az sem számít, hogy Heidegger 1934-ben lemond a rektori székről és kilép a Nemzetiszocialista Német Munkáspártból.

Platón Állam-ában – amely az 1000 éves európai középkor valóságában öltött testet – a munka-, a tudásszolgálat és a honvédelem mögött álló társadalmi rétegek adják a társadalom stabil szerkezeti alapját; a filozófus-királyok vagy király-filozófusok hatalmát

a harcosok rendje (honvédelem) biztosította, mint ahogy az uralkodó mögé felsorakozó hivatalnokok a tudás szolgálatában álltak, s végül a földművesek és a kézművesek a munkaszolgálattal teremtették meg a társadalom anyagi alapját. Ez valójában a primordiális tradíció koradekvát társadalomszerveződési rendje.

(A tudomány redivivuszának időigénye és az oktatók szellemi világa) S végül: a rektori beszéd felhívja a figyelmet, hogy „a görögöknek három évszázadra volt szükség, hogy a kérdést magát, mi a tudás, megfelelő talajra és biztos útra tereljék, akkor nekünk igazán nem szabad azt hinnünk, hogy a német egyetem lényegének megvilágítása és kifejlesztése már a mostani avagy a következő szemeszter során végbemehet.”³² A megfogalmazás ezúttal is pontos, sőt zseniális, a taktika és a stratégia, a rektor és a nagy gondolkodó egysége érvényesül; felszólít a holnapi cselekvésre, noha tudja, a szellemi áramlatok ciklusideje évszázadokban mérhető. A közgazdaságtan újabban beszél a szellemi áramlatok 200 éves ciklusáról.³³ S valóban, a történelmi-szellemi folyamatok – amint azt F. Braudel elemzései kimutatták³⁴ – nemzedékeken át elfogadhatnak a mindennapi életben – mert nála ez áll a középpontban – érték-, cél-, szükségleti kereteket, logikai rendszereket, intézményeket és szabályozási metódusokat. Az egyetemek világának mindennapi élete – végső soron – éppen olyan innovációs és inerciális erők harcát jelenti a XX. század első harmadában, mint a XXI. század azonos időszakában, de megnevezhetnénk a Braudel által vizsgált kor bármely századát is (XV–XVIII. sz.).

Az egyetem mindennapi világában – üzeni Heidegger rektor úr – az első feladat a fakultások, szakok határainak ledöntése, második feladat az új szellemi törvényhozás,³⁵ harmadik, az eredményeket a nép szellemi világába kell emelni. Ez a „program” a tudóstársadalomtól szigort, felelősséget és türelmet igényel, a hallgatótársadalomtól pedig a munkaszolgálat, a honvédelem és a tudásszolgálat egységbe forrasztását követeli. A tanárok – akár a valamikori Mesterek – tudása az egyszerűséget és a tágasságot kell hogy adják, míg a követő nemzedék, a diákság a legmagasabb világosságot és fegyelmet kell, hogy követelje, mindenekelőtt önmagától. „Mindkét akaratnak mindkét oldalról harcba kell állítania magát... Tanárok és diákok harci közössége azonban csak akkor fogja a német egyetemet (itt értsd: magyar egyetemet) a szellemi törvényadás helyévé átfórnálni, s benne a megfeszített koncentrációt a népnek az államban való legmagasabb szolgálatává emelni, ha ittlétüket tanárok és diákok az összes többi honfitársnál egyszerűbben, keményebben és igénytelenebbül rendezik be.”³⁶ A nép és állam viszonyának globalokrata libertinus szemléletű aktualizálása – Heidegger és a görögök fényében – nem jelent egyenértékű, vitaképes alternatívát, így nem kell a szembesítéssel foglalkoznunk, s természetesen napjainkban a heideggeri gondolatok is igénylik a mutatis mutandis alapállás szem előtt tartását.

Korunk tanárának „szigora” – ha lenne – egzisztenciális ellehetetlenülést jelentene számára. A „felelősség” egy lelkiismeret nélküli világban a közneveltség tárgya. A „türelm” értelmezhetetlenné vált, mert a liberalizált oktatásban nincs semmi olyan kibontakozóban, de még születőben sem, ami körül állhatatosan bábáskodni kellene. Annál nagyobb viszont a türelmetlenség, hogy a tökéletesen tartalom nélküli formák („külföldi” publikációk, értékelhető teljesítménnyel össze nem függő akadémiai elvárások teljesítése, kiürült – esetenként ad absurdum – előadók) elfogadottá váljanak. Az „egyszerűség” – ha létezne – diszkvalifikálódna. A „tágasság” két dimenzióra redukálódott. A hallgatók elvárásai artikulálatlanok, itt természetesen eltekintünk azoktól a további alászállást sürgető, önvessző törekvésektől, amelyek mögött a libertinus politikai „hecclők” állnak. A késő-újkorai oktatói és hallgatói „szellemtől” egyszerűséget, keménységet és igénytelenséget

várni aligha lehetséges, már az első hermeneutikai körön fennakadna mindhárom elvárás, mint az ittlétben ismeretlen jelentéssel bíró szavak.

(Összefoglalás) Martin Heidegger a későújkor egyik, s talán legkiemelkedőbb gondolkodóját 1933. április 21-én a Freiburgi Egyetemen rektorrá választják. Szerepvállalása mögött természetesen nem egy konvencionális egyetemi pálya eseményéről van szó. A korszellem és Heidegger gondolatai (személyes ittléte) vállalhatóan mutatnak párhuzamot. A korszellem kibontakozása, arculatának feltárulása felől közelítő elemzések, kritikák – s ilyenekkel is lehet nagy számban találkozni – logikai torzultságuk révén aligha igényelnek különösebb odafigyelést, eddig is, és ezek után is elhatárolódnánk ezektől. A korabeli események hitelesebb feltárását reméljük, s Heidegger személyes döntéseinek háttérében álló indítékokat is jobban megérthetjük, ha ragaszkodunk a történelmi tényekhez, s ragaszkodunk Heidegger előadásainak, műveinek kibontakozó üzeneteihez. A korszellem a nyugati civilizáció válságára, közelebről a német káoszra válaszként valamiféle (értékelhető előzmények nélküli, teoretikusan, de még gyakorlatában is megalapozatlan) nemzeti újjászületés ígéretét indította útjára. Ez az éretlen, politika felől érkező impulzus egy zseninek (Heideggerre gondolunk, aki ekkor már túl van főművének, a *Lét és idő-nek* a megírásán – 1927), de még egy jóval szerényebb intellektusnak is szűk mozgásteret kínált. A szituáció, a személyes ittlét cselekvésre szólító ereje nyilvánvaló; a politikai „mozgalom” kínálta szűk mozgáster formálásának (tágítása, tisztítása, új irányok kijelölése) lehetőségét nem felismerni intellektuális vakságról, morális érzéketlenségről árulkodna. Heidegger fundamentál-ontológiájának alapüzenete szerint a romokba heverő létezők világa, a nyugati kultúra zsákutcája új gondolkodási útírány iránt kiált; „az emberi létnek a létező egészéhez való megváltozott viszonyára vonatkozó tudás” ideje jött el, amely – és erről szól a rektori székfoglaló előadás is –, „a tudományok és az egyetem felől kiindulva egy másfajta céltételezést”³⁷ állít fel. A frissen kinevezett rektor már első döntéseiben (az antiszemita plakát kifüggesztésének megtiltása, az egyetemen tervezett könyvégetés megakadályozása) kénytelen volt szembesülni az agresszív politikai „mozgalom” és az általa nyitott és képviselt szellemiség közötti diszkrepancia tarthatatlanságával. A visszalépéssel, a menekülő utak megtalálásával ezúttal nem foglalkozunk; ismételjük: Heidegger 1934 februárjában lemond rektori tisztségéről, majd kilép a Nemzetiszocialista Német Munkáspártból.

Heidegger pontosan látta, hogy a csíraszerű és az önmagát megmutató korszellem tudománya tökéletesen illeszkedik abba a pozitivista, utilitarista nyugati tudományba, amely az utolsó szegeket veri a görög örökség koporsójába. S ekkor mit lehet tenni? – teszi fel a kérdést Heidegger. 1937-ben így válaszol: „Rezignáció? Nem. Mindent vakon helyeselni? Nem. Egyedüli lehetőség: a jövőnek építeni.” ... „Maradni, és kihasználni, hogy egyes emberekkel találkozni lehet. Mindezt nem azért, hogy előkészítsük az egyetemet (ez most értelmetlen volna), hanem a hagyomány megőrzése végett, a példaképek felmutatása végett, hogy itt-ott a lényeges egyesekben új igényeket ültessünk el – valahol, valamikor, valaki számára.”³⁸ A hagyomány, a példaképek talaján építkezni képes „itt-ott lényeges egyesek” napjainkra, ha lehet, még tovább gyérültek, maga Heidegger is – egyes interpretációk szerint – besorolódik a zavaros posztmodern szerzők népes táborába. Vajda Mihály így érvel emellett: „A condition postmoderne egyik leglényegesebb mozzanata az embernek az az egyre inkább meggyökeresedő meggyőződése, hogy a természet és történelem nem az egyetemes ész megtestesülései: physis, a mindent megerőszkoló, s mi megbukunk rajta, mert végesek vagyunk. A végeességünkkel való őszinte szembenézés – ez a nyugati filozófia döntő új fordulata. Ez az, ami Heidegger filozófiájában történik

meg.²³⁹ Ha nem sikerül (mert nem célszerű, s mert nem is lenne igaz és nem lenne korrekt, bár ezek a megfontolások nem játszanak meghatározó szerepet a posztmodern szerzők nézeteiben) Heideggert diszkvalifikálni a nemzetiszocialista váddal, akkor állítsuk szolgálatunkba – így gondolkodnak a liberálszocialista és természetesen egyben posztmodern szerzők. Véleményünk szerint Heidegger nem a modern kritikusa, nem is romantikus antimodernista, nem is posztmodern stb. szerző, ezek a skatulyák Heidegger számára túl szűkek, szerencsésebb őt olyan példaképnek tekinteni (maradva az ő értelmezési terében), aki a nyugati gondolkodás legigényesebb tartóoszlopainak jelenleg utolsó képviselője; Platón, Arisztotelész, Augustinus, Aquinói Szent Tamás, I. Kant, S. A. Kierkegaard, F. Nietzsche és M. Heidegger. Pontosan ez a meggyőződésünk készítetett bennünket, hogy parafrázáljuk a tudományról és az egyetemről írott gondolatait.

IRODALOM

- Bourdieu, P. (1988): *Martin Heidegger politikai ontológiája*. Jászöveg Műhely Kiadó, Budapest, 1999.
- Braudel, F. (1985): *A kapitalizmus dinamikája*. Európa Könyvkiadó, Budapest, 2008.
- Daly, H. E. (1977): *The steady-state economy*. W. H. Freeman and Company, San Francisco, 1977.
- Eötvös Lóránt (1887): *Az egyetem feladatáról*. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1985.
- Fehér M. István (szerk.) (1991): *Utak és tévutak. Előadások Heideggerről*. Atlantisz Kiadó (Medvetánc), Budapest, 1991.
- Fehér M. István (1992): *Martin Heidegger. Egy XX. századi gondolkodó életútja*. Göncöl Kiadó, Budapest, 1992.
- Gidai Erzsébet (szerk.) (1997): *Gazdaság, oktatás, kutatás*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1997.
- Hegedűs Lóránt (2003): *Nyitás a Végtelenre*. Magyar Fórum Könyvek, Budapest, 2003.
- Heidegger, M. (1924, 1933, 1945): *Az idő fogalma. A német egyetem önmegnyilatkozása. A rektorátus 1933/34.* Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1992.
- Heidegger, M. (1950): *A műalkotás eredete*. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1988.
- Heidegger, M. (1953): *Bevezetés a metafizikába*. Ikon Kiadó, Budapest, 1995.
- Kierkegaard, S. A. (1844): *Filozófiai morzsák*. Göncöl Kiadó, Budapest, 1997.
- Nietzsche, F. (1883): *Im-ígyen szóla Zarathustra*. Göncöl Kiadó, Budapest, 1988.
- Parmenidész (Kb. Kr. e. VI–V. sz.): *Töredékek*. Attraktor. Máriabesnyő – Gödöllő, 2010.
- Simonyi Károly (1986): *A fizika kultúrtörténete*. Gondolat Kiadó, Budapest, 1986.
- Somogyi Ferenc – Csikós Csaba – Gelencsér András – Hartyáni Zsuzsa – Szirmai László (1992): *Mi a baj Minerva baglyával? Valóság*, 1992. 2. sz.
- Somogyi Ferenc (1998): *A felsőoktatás néhány válasza az 1989 utáni lehetőségekre. Valóság*, 1998. 1. sz.
- Somogyi Ferenc – Somogyi Katalin – Józsa László (2011): *A magyar emberítőke-állomány állapota*. L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2011.
- Störig, H. J. (1993): *A filozófia világtörténete*. Helikon Kiadó, Budapest, 2008.
- Vajda Mihály (1993): *A posztmodern Heidegger*. T-Twins Kiadó, Lukács Archivum, Századvég Kiadó, Budapest, 1993.
- Weber, M. (1914): *A protestáns etika és a kapitalizmus szelleme*. Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1982.

JEGYZETEK

- 1 A dolgozat Somogyi Ferenc A társadalmi célok és eszközök spektruma és a felsőoktatás – Heidegger parafrázis című konferencia-előadásának átdolgozott változata. Megjelent: Dr. Mészáros Attila (szerk.) (2014): *A felsőoktatás tudományos, módszertani és munkaerő-piaci kihívásai a XXI. században*. Széchenyi István Egyetem, Győr, 2014. 103–115. o.
- 2 A téma korrekt tárgyalásáról lásd: Fehér M. István: *Martin Heidegger. Egy XX. századi gondolkodó életútja*. Göncöl Kiadó, Budapest, 1992. V. fejezet. Lásd továbbá liberál-marxista nézőpontból Bourdieu, P. (1988): *Martin Heidegger politikai ontológiája*. Jászöveg Műhely Kiadó, Budapest, 1999. Heidegger, M. (1924, 1933, 1945): *Az idő fogalma. A német egyetem önmegnyilatkozása. A rektorátus 1933/34.* Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1992.

- torátus 1933/34. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1992.
- 4 Störig, H. J. (1993): A filozófia világtörténete. Helikon Kiadó, Budapest, 2008. 488. o.
 - 5 Heidegger, M. (1924, 1933, 1945): i. m. 61. o.
 - 6 A magyargyűlölettel fűtött akadémikusi megnyilatkozásokra is lehetne példát hozni, nem teszszük, nem kívánjuk ilyen módon sem „népszerűsíteni” eltévnyedett embertársaink szellemi förmédvényeit.
 - 7 Gondoljunk Andrásfalvy Bertalan, Badiny Jós Ferenc, Györfly György, Kiss Dénes, Körösi Csoma Sándor, László Gyula, Papp Gábor, Szántai Lajos, Varga Csaba – a sor hosszan folytatható – munkáira.
 - 8 Az oszmán, az osztrák, a német, az orosz, a globalokrata libertinus oligarchák befolyására gondolunk.
 - 9 Az „ittlét” Heidegger fundamentál-ontológiájának egyik legfontosabb szóalkotása. „Az autentikus ittlét a Lét és idő-ben előrefutó eltökéltségként jelent meg. Az önmagát az autenticitás világából visszavett ember nem oldódik el a világtól, nem vonul ki belőle; az eltökéltség – hangsúlyozta jelentős pontokon Heidegger – éppen a mindenkori világba való autentikus visszahelyezkedést, teljes beilleszkedést, a mindenkor körvonalazódó – véges – lehetőségek megnyitását, tudatos felvállalását hozza magával.” (Irja Fehér M. István i. m. 226. o.) Az „ittlétet” közelebről megvilágító idézet a heideggeri szövegeket nem ismerő olvasóban bizonyára újabb bizonytalan értelmezés érzetét kelti, pl. „eltökéltség”, „visszavett”, „oldódó”, „megnyugtató” stb. szavakra gondolunk. Ezeknek a szóalkotásoknak s szavaknak nincs pozitívista értelemben operacionalizált leírása. A mindenkori olvasót tájékozottsága viheti csak közelebb a heideggeri „terminológiához”. Megjegyezzük: soha sem ad abszurdum. Parafrazisunk csak a közelítő utak irányára tesz utalásokat.
 - 10 A válasz-kísérleteket lásd: Somogyi Ferenc – Csikós Csaba – Gelencsér András – Hartyáni Zsuzsa – Szirmai László (1992): *Mia baj Minerva baglyával? Valóság*, 1992. 2. sz., továbbá: Somogyi Ferenc (1998): *A felsőoktatás néhány válasza az 1989 utáni lehetőségekre. Valóság*, 1998. 1. sz.
 - 11 Heidegger, M. (1924, 1933, 1945): i. m. 44. o. Heidegger érdeklődését felkeltette (félirta noteszébe), hogy a magyar gondolkodni létege töve a gond!
 - 12 Daly, H. E. (1977): *The steady-state economy*. W. H. Freeman and Company, San Francisco, 1977. 14. o.
 - 13 A magyar filozófusok és az igényes magaskultúrára nyitott nagyközönség fokozott érdeklődést mutat a heideggeri életmű iránt. Vajda Mihály értetlenül áll – elemzésre nem érdemesülő alapállást felvéve – a jelenség előtt, mondván: „A magyar nem a filozófia, nem a gondolkodók népe.” (Vajda Mihály (1993): *A posztmodern Heidegger*. T-Twins Kiadó, Lukács Archívum, Századvég Kiadó, Budapest, 1993. 110. o.) Még Lukács Györgyöt is azért tartja elveszett zseninek, mert a magyar „iszap” lehúzta, elmagyarosodott! Platon, Arisztotelész, Aquinói Szent Tamás, I. Kant, S. A. Kierkegaard, F. Nietzsche hívót tételezve, valójában egyetlen nép sem „filozófikus”. A nagy nemzetek és a nagy nyelvek világkultúrát alakító szerepe pusztá mennyiségi szempont, némi cizelláltabb értékelés merőben más képet mutatna. Vajda Mihály nagy költőinket (vannak-e nagyobb filozófusok, mint a költők) is a provinciális magyar nyelvbe zártanak tekintti. Jakob Grimm, az első német tudományos nyelvten megalkotója, aki jól ismerte a magyar kultúrát viszont így látja: „A legmagasabb költői ihlet hatszor öltött testet a Földön. Először hívták Homérnak, másodsor Danténak, harmadszor Shakespeare-nek, negyedszer Goethének, ötödször Petőfinak, hatodsor Mistrálnak”. (Idézet forrása: Hegedűs Lóránt (2003): *Nyitás a Végtelenre. Magyar Fórum Könyvek*, Budapest, 2003. 40. o.) A tudományok, a művészetek s egyáltalán az emberi tevékenységek számos területén találhatók olyan magyar teljesítmények, amelyek mellett ugyancsak elidőzött a világszemlem. S tegyük hozzá: egy merőben nemzeti teljesítmény lehet a világkultúra legmagasabb szintjén, akkor is, ha a világkultúra éppen nem attól hangos. A nemzeti kultúrák diverzitásának fenntartása és elismerése a föld-civilizáció ontológiai attribútuma. E következtetés fényben a Vajda Mihály-féle álelitizmus félreértett kozmopolitizmus, tárgyi tévedéssel egyenértékű súlyos gondolkodási hiba.
 - 14 A mém a kultúra replikátora, pontosan abban az értelemben, ahogy a gén a biológiai „gépek” (növény, állat, ember) replikátora. Tulajdonságai: hosszú életű, termékeny, megbízható átörökítő képességekkel rendelkezik.
 - 15 Kierkegaard, S. A. (1844): *Filozófiai morzsák*. Göncöl Kiadó, Budapest, 1997. 99–100. o.
 - 16 A tudomány – M. Weber követjük – akár az oknyomozó történelemírásra, akár az analitikus természettudományra gondolunk – a nyugati kultúra differentia specificája. Lásd Weber, M. (1914): *A protestáns etika és a kapitalizmus szelleme*. Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1982. 7–25. o.
 - 17 Heidegger, M. (1924, 1933, 1945): i. m. 63. o.
 - 18 Uo. 63. o.
 - 19 Uo. 64. o. Aiszkülöz Prométheusszal „mondhatja” ezt a gondolatot.
 - 20 Simonyi Károly (1986): *A fizika kultúrtörténete*. Gondolat Kiadó, Budapest, 1986. 33. old.
 - 21 Parmenidész (Kb. Kr. e. VI–V. sz.): *Töredékek*. Attraktor. Máriabesnyő – Gödöllő, 2010. 2. töredék.
 - 22 Vajda Mihály (1993): *A posztmodern Heidegger*. T-Twins Kiadó, Lukács Archívum, Századvég Kiadó, Budapest, 1993. 12. o.

- 23 Nietzsche, F. (1883): Im-igyen szóla Zarathustra. Göncöl Kiadó, Budapest, 1988. 10. o.
- 24 Fehér M. István (szerk.) (1991): Utak és tévutak. Előadások Heideggerről. Atlantisz Kiadó (Medvetánc), Budapest, 1991. F-W. von Herrmann: Technika, politika és művészet a Beiträge zur Philosophie-ben. 49. o.
- 25 Heidegger, M. (1924, 1933, 1945): i. m. 67. o.
- 26 Heidegger, M. (1950): A műalkotás eredete. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1988. 75. o. Az 1950-ben megjelent mű előzménye, hogy 1936-ban már e témában előadásokat tartott Heidegger.
- 27 Heidegger, M. (1924, 1933, 1945): i. m. 67. o.
- 28 Eötvös Lóránt (1887): Az egyetem feladatáról. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1985. 13. o.
- 29 Somogyi Ferenc – Csikós Csaba – Gelencsér András – Hartyáni Zsuzsa – Szirmai László (1992): Mi a baj Minerva baglyával? Valóság, 1992. 2. sz. 97. o.
- 30 Hegedűs Miklós (1997): Amerikai vírusok a magyar közoktatásban. Megjelent: Gidai Erzsébet (szerk.): Gazdaság, oktatás, kutatás. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1997. 220. o.
- 31 Lásd: Bourdieu, P. (1988): Martin Heidegger Politikai ontológiája. József Műhely Kiadó, Budapest, 1999.
- 32 Heidegger, M. (1924, 1933, 1945): i. m. 72. o.
- 33 Lásd: Somogyi Ferenc – Somogyi Katalin – Józsa László (2011): A magyar emberítőke-állomány állapota. L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2011. 5. fejezet.
- 34 Lásd Braudel, F. (1985): A kapitalizmus dinamikája. Európa Könyvkiadó, Budapest, 2008.
- 35 Itt nem kisebb fordulatról van szó, mint a nyugati filozófia (és kultúra) zsákutcás természetének a leleplezése; a létezők világától forduljunk kérdezően a lét felé – adja a „programot” Heidegger.
- 36 Heidegger, M. (1924, 1933, 1945): i. m. 72–73. o.
- 37 Tietjen, H.: Martin Heidegger szembesülése a nemzetiszocialista egyetempolitikával és tudományeszménnyel (1933 – 1938). Megjelent: Fehér M. István (1992): Utak és tévutak. i. m. 169. o.
- 38 Uo. 194. o. H. Tietjen idézi Heideggert (Die Bedrohung der Wissenschaft – 1937).
- 39 Vajda Mihály i. m. 18. o. Vajda Mihály „markáns” gondolata nem mentes a szimplifikálástól. Magával Vajda Mihállyal célszerű ezt bizonyítani. Heidegger, M. (1953): Bevezetés a metafizikába (Ikon Kiadó, Budapest, 1995) című kötet mellékleteként (Jegyzetek és szövegek Martin Heidegger Bevezetés a metafizikába című művéhez) jelent meg Vajda Mihály igényes összeállítása. (Az „igényes összeállítás” és a „szimplifikálás” közötti diszcrepanciát nem tekintjük összeegyeztethetetlennek!) Az „Alapvető szavak” fejezetben a „fűszisz” (φύσις) leírása már elégséges érv, hogy Vajda Mihály „markáns” megfogalmazását szimplifikálásnak tekintsük. Lásd a 19–20. o.!